

УДК 28

М. Цан,*аспірант кафедри релігієзнавства і теології
Національний університет «Острозька академія»*

РОЛЬ АРХІЄПІСКОПА ВОЛИНСЬКО-РОВЕНСЬКОГО МЕФОДІЯ (МЕНЗАКА) В ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛИНСЬКОЇ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ (1959-1964 РР.)

Висвітлено становище Волинської духовної семінарії на початку 1960-х років, подано характеристику діяльності одного з її ректорів – архімандрита Мефодія (Мензак). Особливу увагу приділено антирелігійній політиці Хрущова.

Ключові слова: *семінарія, ректор, антирелігійна кампанія, отець, Волинсько-Ровенська єпархія.*

A role of archbishop of Volyn-Rovno diocese Methodius (Menzak) is in activity of Volyn spiritual seminary (1959-1964)

The article deals with the state of the Volynian theological seminary during the antichurch policy of Soviet regime in the times of Nikita Khrushchev. The greatest attention was paid to the fact that the end of 50's – the first half of 60's years of XXth century were the most difficult period for the theological establishment. Those were the times when atheistic power aimed at fully liquidation of the theological seminary. Contrary to other seminaries the Volynian seminary was accused (besides other accusations) in spreading of religious obscurantism and the enemy's nationalistic ideology.

The object of the given research is one of the rectors of seminary – archimandrite Mefodii (Menzak) who was at the head of the Volynian theological seminary in 1959-1962 years. At the beginning of 1960s years state power declared completion of programme for the communist society buieding and pursued a course for the full liquidation of religion and Church. The greatest persecutions and trials for theological seminary took place in those years when archimandrite Mefodii was rector of the given establishment.

It is also showh in the article that inspite of persecutions leaders of the theological establishment with their rector archimandrite Mefodii(Menzak) at the head did all the possible to protect the theological seminary in Lutsk.

Key words: *seminary, rector, antireligious campaign, father, Volyn-Rovno diocese.*

Політика радянської влади щодо церкви базувалася на сталих ідеологічних принципах. Марксистська доктрина розглядала релігію як «пережиток капіталізму», «опіум народу». На рубежі 1950-1960-х рр. форсування комуністичного будівництва призвело до чергового на-

ступу на релігію – нищення церкви та, зокрема, ліквідації її духовних навчальних закладів.

Переслідування з боку атеїстичної влади зазнала й Волинська духовна семінарія, яка в останні два десятиліття стала об'єктом наукового дослідження низки вітчизняних учених. Незважаючи на це, ще чимало питань, пов'язаних з останніми роками її діяльності, зокрема причинами закриття, залишаються недостатньо вивченими.

Проблема відносин держави і Російської Православної Церкви в Радянському Союзі, політика КПРС щодо релігії, церкви та віруючих нині привертає увагу дослідників? оскільки потребує глибокого, всебічного дослідження. Більшість праць, присвячених діяльності духовних навчальних закладів України та, зокрема, Волинській духовній семінарії, містять переважно огляд їхньої історії. Найбільш ґрунтовно історію Волинської духовної семінарії радянського періоду розглядали В. Милусь [15], прот. О. Федчук [19], В. Борщевич [3] та М. Шкаровський [22]. Також певну увагу цій темі присвятили М. Ветрова [4], В. Войналович [5] і А. Моренчук [17]. Однак досі ще не достатньо висвітлено події, які відбувалися у цьому навчальному закладі впродовж 1950-1960-х рр.

Метою статті є розкриття правового становища Волинської духовної семінарії, висвітлення її діяльності впродовж 1950-1960-х рр. та, зокрема, роль архієпископа Мефодія у її функціонуванні, а також аналіз причини та наслідків її ліквідації.

Кінець 1950-х – перша половина 1960-х рр. були часом важких випробувань у СРСР для його віруючого населення. Саме в ці роки розпочалася антирелігійна й антицерковна кампанія, яка готувалась протягом всього 1958 р. Із цією метою проводилися наради, готувалися довідки, записки й ухвалювалися відповідні постанови. Усе це відбувалося у контексті підготовки до XXI з'їзду КПРС, на якому повинна була обговорюватися програма будівництва комунізму в СРСР, що передбачала виховання нової людини «без пережитків капіталізму» в її свідомості, а отже, й без релігії.

4 жовтня 1958 р. ЦК КПРС ухвалив таємну постанову «Про записку Відділу пропаганди й агітації ЦК КПРС «Про недоліки науково-атеїстичної пропаганди». У січні 1959 р. відбулися закриті партійні збори комуністів Ради у справах РПЦ та Всесоюзна нарада уповноважених Ради, присвячені обговоренню цієї постанови [2, с. 122]. На них було піддано критиці практичну діяльність Ради та її уповноважених на місцях. З кінця 1958 р. Рада міністрів СРСР ухвалила низку постанов антирелігійного спрямування: «Про монастирі в СРСР», «Про подат-

кове обкладання прибутків підприємств єпархіяльних управлінь, а також прибутків монастирів», «Про припинення культової діяльності за межами храмів», «Про заходи щодо припинення паломництва до так званих «святих місць» [22, с. 363].

З проголошенням 1961 р. програми завершення будівництва комуністичного суспільства в СРСР влада взяла курс на повну ліквідацію релігії і церкви. Так, Микита Хрущов навіть пообіцяв 1980 р. показати країні по телебаченню «останнього попа». Пік гонінь припав на 1960-1961 рр. Хрущовська антицерковна кампанія в СРСР безпосередньо торкнулася й духовних семінарій, в яких в ті роки різко скоротилася кількість заяв від абітурієнтів та осіб, яких прийняли на навчання [17, с. 98].

Особливе напруження зростало навколо Волинської духовної семінарії. Тиск радянського режиму спричинив зміну її керівництва. 18 квітня 1959 р. невідомі особи від імені викладачів семінарії написали голові Учбового комітету при Синоді Московської Патріархії анонімну скаргу на ректора протоієрея Миколая Тучемського. У ній йшлося, що нібито під час війни він виголосив вітальну промову на честь рейхскомісара Еріха Коха [21, с.177]. Хоча його вино не була доведена, на початку вересня протоієрей М. Тучемський змушений був подати заяву на відпустку за станом здоров'я до 1 січня 1960 р. для лікування атеросклерозу. Тимчасово виконувати обов'язки ректора Волинської духовної семінарії Учбовий комітет при Московській Патріархії доручив викладачеві семінарії протоієрею Олексієві Соколовському.

Згідно з постановою Учбового комітету від 9 грудня 1959 р., журнал № 10, протоієрея Миколая Тучемського «по старості і хворобі» було звільнено з посади ректора Волинської духовної семінарії із призначенням йому на лікування персональної пенсії [1, арк. 18]. До останніх своїх днів о. Миколай цікавився церковними подіями і жив життям духовної школи. З його відходом завершився період в історії духовного шкільництва Волині [3, с.101].

На посаду ректора Волинської духовної семінарії згідно з вище названою постановою було призначено ігумена Мефодія (Мензак) з одночасним звільненням тимчасово виконуючого обов'язки ректора протоієрея Олексія Соколовського [7, арк. 3]. 19 грудня 1959 р. ігумен Мефодій був возведений у сан архімандрита.

Архімандрит Мефодій (Мензак Михайло Миколайович) народився в селянській сім'ї у селі Руський Банилів Вишницького району Чернівецької області. Після закінчення середньої школи 1930 р. він вступив послушником у скит Кошта на півдні Буковини, а 1932 р. був

переведений у відомий Хрещатенський Іоанно-Богословський монастир Буковинської митрополії. Тут 1942 р. він прийняв чернецтво з іменем Мефодій і 24 грудня того ж року був висвячений у сан ієродиякона. 22 квітня 1945 р. у Свято-Духівському кафедральному соборі Чернівців Мефодія рукопоклали у сан ієромонаха й він отримав призначення на румунську парафію – настоятелем храму Святого архістратига Михаїла села Підлісне (сьогодні Йорданешти) Глибочького благочиння Чернівецької єпархії.

У 1952 р. ієромонаха Мефодія прийняли у третій клас Московської духовної семінарії [20, с. 11], після завершення якої 1954 р. продовжив навчання в Московській духовній академії. Навчаючись, він виконував обов'язки благочинного академічного храму, а під час канікул служив у московських храмах. 1958 р. отець Мефодій закінчив академію, здобувши ступінь кандидата богослів'я за дослідження «Любов до Христа як основа моральності». Його залишили у навчальному закладі професорським стипендіатом, призначивши помічником інспектора й викладачем церковного уставу в Московській духовній семінарії та літургії – у Московській духовній семінарії. У серпні 1959 р. його перевели на посаду інспектора Саратовської духовної семінарії і доручили викладати Святе Писання Нового Завіту.

9 грудня 1959 р. отця Мефодія призначили ректором Волинської духовної семінарії, а вже 28 грудня під його головуванням було проведено першу педраду. Її ухвалою йому було доручено викладати Новий Завіт у семінарії.

Початок 1960-х був часом, коли влада робила все для того, щоб ліквідувати духовні навчальні заклади в Україні. Так, питання про закриття семінарій у Києві, Саратові й Ставрополі обговорювалося 4 травня 1960 р. патріархом та головою Ради у справах Руської православної церкви при Раді міністрів СРСР В. Куроєдовим. Останній настійливо запропонував закрити ці духовні школи, вказавши на неналежні побутові умови в них і незначну кількість учнів. Патріарх, сприйнявши рекомендації Ради як урядові вказівки і не маючи можливостей покращення, змушений був погодитися з ними. Постановою Учбового комітету при Синоді Московської патріархії від 8 червня 1960 р. було прийнято рішення про закриття Київської і Ставропольської семінарій, а дещо пізніше та ж участь спіткала і Саратовську духовну школу [5, с. 66].

Не отримавши згоди Московської патріархії на закриття семінарії у Луцьку, місцева влада вдалася до заходів адміністративного тиску на неї. Під час зміни її керівництва, тобто 9 листопада 1959 р., Луць-

кий міськкомунгосп надіслав Волинсько-Ровенському єпархіальному управлінню відношення за № 937, у якому йшлося про те, що з 1 січня 1960 р. припиняється термін оренди духовною семінарією будинків за № 3 і № 5 по вул. Плеханова [8, арк. 190]. Стосовно цього владика Панкратій мав розмову з виконуючим обов'язки ректора протоієреєм Олексієм Соколовським, котрий стверджував, що без приміщення № 3 по вул. Плеханова семінарія могла б продовжувати свою діяльність, а без того, що є за № 5, посеред навчального року – ні.

Не проінформувавши і не порадившись з Учбовим комітетом, архієпископ Панкратій та виконуючий обов'язки ректора протоієрей Олексій Соколовський для вирішення цього питання зустрілися з уповноваженим Ради у справах Руської православної церкви при Раді міністрів СРСР у Волинській області Анатолієм Федуловим. Вони заявили, що згодні звільнити будинок за № 3 по вул. Плеханова у зазначений термін, а споруду за № 5 просили залишити за семінарією до завершення навчального року, тобто до 1 липня 1960 р. На це представники місцевої влади погодилися, подаючи справу в такий спосіб, що нібито сама церква цього у них просить, а не вони вимагають.

Із перших днів перебування на посаді ректора Волинської духовної семінарії архімандрит Мефодій почав вживати заходів для збереження семінарських корпусів. Для цього він зустрівся з уповноваженим, від якого довідався про позицію влади щодо орендованих будинків. Отець Мефодій виявився не таким поступливим, як владика Панкратій та протоієрей Олексій Соколовський, і вирішив боротися за приміщення [19, с. 174]. 30 грудня 1959 р. у телефонній розмові з А. Федуловим ректор сповістив, що він створив комісію для передачі будинку за № 3, однак насправді всіляко намагався відтермінувати саму передачу.

10 січня 1960 р. не повідомивши місцеву владу, він вилетів до Москви і подав на розгляд Учбового комітету при Синоді Московського патріархату доповідь, у якій йшлося про передачу згаданих будинків у безстрокове та безоплатне користування семінарією. Вирушаючи до Москви, він розпорядився нікому не передавати будинок й вже звідти надіслав телеграму, в якій зазначив: «...справа у Раді. Чекайте мого приїзду» [9, арк. 4-5]. У доповіді Учбовому комітету зазначалося, що вказані будинки були передані Волинсько-Ровенському єпархіальному управлінню постановою Луцької міської ради депутатів трудящих від 19.09.1994 р. за № 133. У цих спорудах єпархією було розміщено Волинську духовну семінарію. На момент передачі згадані приміщення перебували в зруйнованому стані, до того ж будинок за № 5

по вул. Плеханова навіть планувалося знести. Волинсько-Ровенське єпархіальне управління 1945 р. приступило до капітального ремонту цих споруд, витративши на нього близько 200 000 крб. Саме завдяки йому вони стали придатними до експлуатації. На підставі дозволу начальника Луцького міськжитловідділу від 23.03.1953 р. за № 67 й уповноваженого Ради у справах РПЦ, реставраційно-будівельні роботи в будинках за № 3 і № 5 по вул. Плеханова були продовжені, на що було витрачено ще 212 523 крб.

Таким чином, не враховуючи дрібних ремонтів і робіт, на капітальні ремонти цих будинків єпархією було затрачено понад 444 000 крб. Крім цього, орендна плата за споруди з 1944 по 1959 р. сягнула 282 970 крб. Підсумовуючи все вищевикладене, зазначалося, що Волинсько-Ровенським єпархіальним управлінням до 1954 р. і Волинською духовною семінарією з 1954 р. на той час на капітальний ремонт і орендну плату будинків за № 3 і за № 5 по вул. Плеханова було витрачено більше 700 000 крб. І це за їхньої балансової вартості 178 548 крб.

31 грудня 1959 р. семінарія звільнила будинок за № 3, перенісши бібліотеку, ізолятор для хворих і медпункт, які там знаходилися, в будинок за № 5. Помічник інспектора перейшов жити на приватну квартиру в місті, а ректор залишився без квартири, тимчасово розмістившись у своєму кабінеті.

Підсумком поїздки ректора архімандрита Мефодія до Москви і поданої ним в Учбовий комітет доповідної став приїзд до Луцька наприкінці січня 1960 р. Володимира Олексійовича Любимова, інженера господарського управління Московської патріархії. 27 січня він відвідав уповноваженого Ради А. Федулова й повідомив, що приїхав на завдання протопресвітера Миколи Колчицького – керуючого справами РПЦ та голови Учбового комітету для вивчення становища семінарії на місці у зв'язку з припинення оренди на дві будівлі. В. Любимов заявив, що адміністрація семінарії занепокоєна сусідством із студентським гуртожитком (куди будуть приходити дівчата). Також він зауважив, що оскільки у ректора семінарії відсутнє житло, то єпархія могла б придбати відповідне приміщення, де міг би жити не тільки ректор, але й несімейні викладачі, або організувати у ньому гуртожиток хоча б для частини вихованців семінарії.

А. Федулову не дуже сподобалась ідея з купівлею будинку й він запропонував ректору підшукати приватну квартиру, як це зробили викладачі. Однак, – продовжує А. Федулов, – погоджуючись зі мною, В. Любимов усе-таки організував придбання п'ятикімнатного будин-

ку за 150 000 крб. на ім'я ректора семінарії архімандрита Мефодія для того, щоб обійти обов'язкове отримання дозволу від уповноваженого. Указану суму В. Любимов обіцяв допомогти отримати з патріархії і пізніше, вже з Москви, повідомив ректору семінарії, що відповідні кошти будуть перераховані. Оскільки гроші були потрібні невідкладно, то, за порадою В. Любимова, 28 січня ректор написав прохання на ім'я архієпископа Панкратія про виділення йому позики в сумі 153 000 крб. на купівлю будинку. 30 січня договір купівлі-продажу було зареєстровано у нотаріальній конторі, причому в договорі вказано суму лише 85 000 крб.

Повернувшись із відрядження 8 лютого, А. Федулов дізнався про купівлю семінарією будинку у жителя Луцька, пенсіонера, полковника міліції у відставці, члена КПРС Веретильного Михайла Романовича по вул. Огородовій, 10. Невідомо, як розвивалися події навколо придбаного будинку, але наступного дня архімандрит Мефодій у кабінеті уповноваженого заявив, що згоден розірвати угоду, а вже 10 лютого за згодою двох сторін нотаріальна контора оформила відповідний документ. Після цього у характеристиці на архімандрита Мефодія, уповноважений писав: «Новопризначений ректор духовної семінарії прагне зміцнити та активізувати семінарію, чим особливо задоволені деякі викладачі і насамперед інспектор семінарії священник Влодек П.А., викладач семінарії протоієрей Вінцукевич М.С. і попередній ректор семінарії протоієрей Тучемський М.Н.» [9, арк. 9].

На початку ректорства отця Мефодія В. Любимов крім питання купівлі будинку підтримував з ним листування. Так, він радив йому організувати струнний оркестр із семінаристів, виділяти кошти викладачам для оплати приватних квартир, представити до нагороди саном протоієрея інспектора священника Петра Влодека, відрухувати з числа викладачів протоієрея Олексія Соколовського, а на його місце прийняти колишнього ректора протоієрея Миколая Тучемського. А. Федулов, навпаки, наполягав, щоб не повертати в семінарію М. Тучемського, а О. Соколовського за його лояльність до влади не тільки залишити викладачем, але навіть призначити інспектором замість П. Влодека.

Після втрати будинку за № 3 по вул. Плеханова, патріархія продовжувала цікавитися станом справ із приміщеннями, які займала Волинська духовна семінарія. З Москви постійно надходили листи і телеграми за підписом голови Учбового комітету Колчицького та його наступника Ружицького, а також завідуючого канцелярією Московської патріархії архімандрита Никодима (Ротова). Так, патріархія звинувачувала колишнього виконуючого обов'язки ректора Волин-

ської духовної семінарії О. Соколовського в тому, що він без санкції Учбового комітету погодився на припинення оренди будинків, а архієпископа Панкратія в тому, що він спочатку дав вказівку звільнити будинок за № 3, а вже потім інформував про це патріархію. Унаслідок цього владика Панкратій 10 травня 1960 р. подав прохання на звільнення його за штат із дозволом жити у Почаївській лаврі. Керівництво семінарії мало надію зберегти за собою будинок за № 5. Для цього на прохання ректора вдруге 10 червня приїжджав до Луцька В. Любимов, але це не допомогло.

Оскільки у зв'язку із закриттям низки духовних семінарій у СРСР без роботи залишилися спеціалісти з вищою богословською освітою, саме цим Учбовий комітет при Синоді Московської патріархії 15 липня 1960 р. мотивував звільнення з роботи двох викладачів Волинської духовної семінарії, «котрі не мали належної закінченої богословської освіти». Це були протоіереї О. Соколовський і М. Вінцукевич [7, арк. 96]. Дійсні причини їхнього звільнення були інші: першого звільнили за причетність до розірвання оренди семінарських приміщень, а другого – як активного церковного діяча, що належив до групи викладачів, котрі мали намір зміцнити семінарію, а також за його поїздку в Білорусь, село Нова Миш. Там він виголосив палкі проповіді, подарував дітям подарунки і закликав їх молитися Богові [13, арк. 84]. В обласній газеті «Радянська Волинь» 19 лютого 1960 р. з'явилась стаття «Сюди хрестом, а туди хвостом», де критикується діяльність протоіерея Миколая Вінцукевича.

Із розформованих духовних семінарій країни викладацький склад Волинської семінарії на початку 1960–1961 навчального року поповнили випускник Київської духовної семінарії 1950 року Степан Миколайович Патій та Григорій Васильович Орехов зі Ставропольської духовної семінарії [15, с. 49].

Порівняно з іншими духовними навчальними закладами у найскладнішій ситуації опинилася Волинська духовна семінарія, якій, окрім традиційних звинувачень у поширенні «релігійного мракобісся», приписували й розповсюдження «націоналістичної ідеології». Так, секретар Волинського обкому партії І. Грушецький у листі на ім'я першого секретаря ЦК КПУ М. Підгорного від 25 березня 1960 р. писав: «Серед викладачів чимало послідовників махрового націоналіста Полікарпа (Сікорського). У результаті проведеної місцевими органами роботи з семінарії звільнили низку викладачів. Однак це мало змінило ситуацію, оскільки і їх нинішній склад виховує в семінаристів негативне ставлення до радянської дійсності, релігійний

фанатизм і реакційний світогляд. Вони спрямовують свою діяльність на те, щоб перетворити Луцьку семінарію в розсадник українського націоналізму...» [16, с. 159].

Тиск на семінарію, її викладачів та учнів був невід'ємною складовою посилення атеїстичної пропаганди, яка реалізувалася й через відповідні публікації. В кінці 1960 р. у Львові накладом 10 500 примірників вийшла книга Вадима Симаковича «Духовні отці та їх вихованці», більша частина якої була присвячена критиці діяльності Волинської духовної семінарії. Так, зокрема, протоієрей Миколай Тучемський в ній подавався як український націоналіст.

Чи не найбільше дескредитували та висміювали православ'я і Волинську духовну семінарію впродовж 1960-1962 рр. у газеті «Радянська Волинь». Так, у статті «Гніздо мракобісся» за підписами В. Косенка, К. Скоренка та А. Гальчука читаємо: «В Луцькій семінарії завжди знаходили притулок не тільки дискредитовані участю в оунівських бандах батьки, але й самі учасники підпілля. У свій час у семінарії вчився Олег Цимбал, учасник ОУН, що мав псевдо «Помста». Знайшов був собі сховисько за високими стінами бурси Володимир Ільницький, житель села Борщівки Почаївського району Тернопільської області, про якого односельчани свідчили, що «його брат бандерівець». Ростислав Коморник із села Ценява Коломийського району Станіславської області подвизався в оунівській банді під прізвиськом «Письменник». Учився в семінарії і Мирон Сас-Жураховський – син авантюриста і співробітника військової фашистської розвідки «Абвер». Дружина семінариста Степана Вологого із Станіславщини працювала особистим зв'язківцем бандерівця «Зуба». Сестра колишнього семінариста Михайла Пастернака Марія була засуджена на 25 років за активну участь в оунівській банді. Батько колишнього семінариста Сергія Осадовського за контрреволюційні злочини не один рік був в ув'язненні. Колишній семінарист Федір Крижанівський мав зв'язок з націоналістичним підпіллям... Батько семінариста третього класу Євстафія Комарницького в минулому був ревним українським націоналістом і розвішував жовто-блакитні прапори в селі Носів Підгаєцького району Тернопільської області... Сестра семінариста третього класу Федчишина Петра – Ксенія була учасницею банди ОУН.. час уже громадськості міста сказати своє слово про Луцьку семінарію. Не можна миритись з тим, що в період розгорнутого будівництва комунізму в нашому місті діє гніздо мракобісся і неучтва, де готують носіїв темряви і релігійного дурману... Радянський народ згуртованими рядами йде до справжньої величі людської свободи – до кому-

нізму. Він не може і не буде миритись з усім, що сковає його творчі сили, применшує торжество розуму над природою, гальмує процес очищення людської свідомості від забобонів. Гнійник на здоровому тілі – Луцьку духовну семінарію – настав час вирізати» [14, с. 4].

Перед тим у статті цієї газети «Біля семінарського корита» її автори писали: «Семінарист четвертого класу Володимир Пиж походить з родини, яка і нині проливає сльози за українськими націоналістами. У 1950 р. його батько був викритий у зв'язках з бандитом ОУН «Трушем»... в Краковецькому районі на Львівщині. Його сини Михайло і Роман також були зв'язані з бандитами ОУН «Осикою» і «Жмурком»... Володимир мріє про вищу духовну кар'єру, подав документи в духовну академію...» [6, с. 4].

Подібні матеріали широко обговорювалися на зборах трудових колективів області, під час яких ухвалювалися резолюції про необхідність ліквідації семінарії. Такі ж пропозиції містилися і в численних листах від партійних, радянських органів, громадських організацій, які надходили до ЦК КПУ та Ради міністрів республіки.

Наступ на Волинську духовну семінарію щоразу зростав. Це призвело до того, що кількість вступників до семінарії різко скорочувалась. Так, якщо в 1959 р. у її перший клас було прийнято 33 особи, то в 1960-му – лише трьох, а в 1961-му р. – жодного. Так само і в 1962 р. не було прийнято ні одного семінарста. Таким чином, станом на 1.08.1962 р. у Волинській духовній семінарії було 27 вихованців: п'ять у третьому і 22 – в четвертому класах [11, арк. 59].

Уповноважений Ради у справах РПЦ у Волинській області А. Федулов 8 серпня 1962 р. інформував уповноваженого Ради у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР по Українській РСР Григорія Пінчука: «У першій половині 1962 року була проведена значна робота по викриттю семінарії, як гнізда реакційного мракобісся і пристанища для буржуазно-націоналістичних і антигромадських елементів... Продовження діяльності семінарії в Луцьку може породити в адміністрації семінарії і в церковників думку про поступки з боку влади й викликати в них активність у проведенні нового набору учнів і продовження таким чином діяльності семінарії і надалі. Виходячи з цього, обласні партійні і радянські органи вважають, що питання про припинення діяльності духовної семінарії в місті Луцьку повинно бути вирішене позитивно вже тепер» [11, арк. 60-61]. Влада передбачала із закриттям семінарії у звільнених нею приміщеннях розмістити філіали Львівського державного університету імені Івана Франка та розширити Луцький педагогічний інститут.

Кожен, хто подавав заяву на вступ до семінарії, проходив «співбесіду» з уповноваженим у справах релігії відповідної області [4, с.132]. Більшість абітурієнтів після таких зустрічей забирали свої документи. Подібна робота місцевих партійних і радянських органів із особами, які бажали навчатися в духовних школах, у наступні роки набула повсюдного характеру. 27 липня 1960 р. заступник голови Ради П. Чередняк, звертаючись до А. Федулова, зазначає: «Надаючи важливого значення справі обмеження прийому в духовні навчальні заклади 1960/61 навчального року, рада вважає необхідним ще раз нагадати Вам про це з тим, щоб Ви зробили все можливе для гранично мінімального зарахування осіб у названі заклади. Про результати доповіді Раді, одночасно подавши список зарахованих в семінарію» [9, арк. 118]. Аналогічні вказівки надходили щорічно [11, арк. 58].

Не зважаючи на обмеження з боку влади, які спричинилися до такої малої кількості зарахованих до семінарії, охочих навчатися було набагато більше. На 1 серпня 1960 р. до закладу надійшло 36 заяв, 15 осіб допущено до екзаменів, але на іспити прибуло лише 10; на 7 липня 1961 р. надійшло 14 заяв, на початок серпня документи подали тільки 10 осіб.

Найважчим для семінарії виявився 1962 р. Так, у журналі педради № 1/279 за 8 і 12 вересня 1962 р. було зазначено: «Заяв (зі всіма необхідними документами) про прийняття в семінарію на 1962/63 н. р. не було» [19, с.209]. На 1 серпня 1963 р. надійшло 37 заяв, з яких до вступних екзаменів було допущено тільки 12 осіб [12, арк. 84].

Про причини такого стану із набором до Волинської духовної семінарії дізнаємося зі звіту А. Федулова за 1960/61 навчальний рік: «Оперативна інформація і направлення списків бажаючих поступити на навчання в семінарію дали можливість партійно-радянським органам на місцях провести велику роз'яснювальну й організаційну роботу і, по суті, зірвати набір учнів у семінарію. Семінарія почала навчальний рік без першого класу...» [10, арк. 97].

Неабияку увагу питанню набору до семінарії приділяв особисто секретар Волинського обкому КПУ О.М. Швидак. Він не тільки цікавився надходженням заяв і запитів, даючи вказівки та поради, але й неодноразово особисто зв'язувався, письмово й телефоном, із обкомами КПУ тих областей, звідки надходили заяви і запити. Він наполягав на посиленні роботи, спрямованої на відмови молодих людей від вступу до семінарії. Унаслідок цього за 1960–1963 рр. до Волинської духовної семінарії із Волинської області не вступила жодна особа [12, арк. 58]. Уповноважений по області А. Федулов 12 жовтня

1961 р., інформуючи своє керівництво, зауважував, що, не зважаючи на суттєве скорочення кількості учнів у 1960 р., Патріархія продовжувала виділяти на утримання Волинської духовної семінарії значні суми, намагаючись не тільки зміцнити, а й зберегти її. Так, якщо у 1960 р. за наявності 130 семінаристів на утримання семінарії надійшло 1 368 912 крб., або 10 480 крб. на одного учня, то в 1961 р. за наявності 80 семінаристів було асигновано 1 334 939 крб., що складало 16 689 крб. на одного учня [10, арк. 91]. У доповіді йшлося, що на виконання постанови ЦК КПРС від 13.01.1960 р. і Ради міністрів СРСР від 16.03.1961 р. за останні два роки було вжито заходів щодо зміцнення контролю за виконанням радянського законодавства про культу і ліквідації наслідків порушень цього законодавства у минулому. Наслідком цього стало певне послаблення матеріальної бази Волинської духовної семінарії.

23 грудня 1960 року А. Федулов заявив ректору семінарії архімандритові Мефодію, що оскільки її автотранспорт свого часу було придбано без письмового дозволу уповноваженого, його конфісковують. Варто зазначити, що свого часу, тобто тоді, коли ці автомобілі купувалися, ніякого письмового дозволу уповноваженого не вимагали. Клопотання Московської патріархії в Раду з цього питання не дало жодних результатів.

28 липня 1961 р. на підставі розпорядження облвиконкому держава вилучила транспорт духовної семінарії. Вантажівку «ЗІЛ-5» із номерним знаком УВ 68-51 було передано Головніянському дитячому будинку Любомильського району, а легковик М-20 «Победа» за номером Щш 33-54 отримала обласна рада Союзу спортивних товариств і організацій. Передача цих транспортних засобів була проведена безкоштовно [19, с.198].

Унаслідок безпрецедентного тиску на духовну семінарію кількість її обслуговуючого персоналу скоротилася з 22 до 10 осіб. Перед завершенням навчального року влада знову почала порушувати питання про майно семінарії. У квітні 1961 р. Луцьк відвідав заступник уповноваженого Ради у справах РПЦ по УРСР Гладишевський. Він зустрівся з ректором архімандритом Мефодієм і поставив перед ним питання про площі, які були зайві для семінарії, але побудовані нею. На його переконання, це було зроблено з порушенням радянського законодавства. Їх чиновник пропонував передати у розпорядження міської ради [19, с. 195-196]. Із цього ж питання відбулась розмова уповноваженого А. Федулова з архієпископом Панкратієм і ректором семінарії; на початку серпня владику до себе викликав голова Луць-

кої міськради Бездушний. Згадані представники церкви інформували про це Учбовий комітет, але це не допомогло. 16 серпня 1961 р. відбулася передача приміщень загальною площею в 208,5 кв. м., які пізніше використовувалися як гуртожиток педінституту.

На початок 1960/1961 навчального року загальна кількість вихованців становила 81 особу: 1 клас – 3; 2 клас – 25; 3 клас – 24 і 4 клас – 29 чоловік [10, арк. 92].

Весною 1962 р. більшість викладачів та вихованців духовної семінарії в Луцьку не вірили у те, що в новому навчальному році вона продовжить свою діяльність. 19 липня 1962 р. на спокій був звільнений архієпископ Панкратій (Кашперук), а 29 серпня на єпископа Волинського і Ровенського був хіротонізований ректор ВДС архімандрит Мефодій (Мензак). Новим ректором Волинської духовної семінарії, згідно з рішенням Учбового комітету від 6 серпня 1962 р., став інспектор семінарії протоієрей Петро Влодек [19, с. 207-208].

Наступ влади на церкву продовжувався. Але, попри всі зусилля владики, реалізувати її план закриття Волинської духовної семінарії не вдалося ні в 1962 р., ані в 1963 р. Усіляко ухилявся від виконання рекомендацій уповноваженого щойно призначений ректор протоієрей Петро Влодек. Неймовірних зусиль для забезпечення набору на навчання в семінарії доклав секретар ігумен Феодосій (Дикун). Єпископ Волинський і Ровенський Мефодій, пообіцявши зробити все можливе для відведення тих чи інших кандидатів на навчання, насправді під будь-яким приводом уникав вирішення подібних питань. Уповноважений по Волинській області А. Федулов інформуючи своє керівництво у Москві та Києві, констатував, що на відміну від минулих років, адміністрація семінарії, за безпосередньою вказівкою та вимогою Учбового комітету «вкрай небажано приймала наші рекомендації, намагалася відстояти кожну кандидатуру» [5, с. 69].

І лише 15 серпня 1964 р. внаслідок настійливих наполягань Учбовий комітет при Синоді Московської патріархії «дійшов висновку» про недоцільність існування духовної семінарії в Луцьку як самостійного закладу та об'єднання її з Одеською [5, с. 70].

На архієрейській посаді у Луцьку владиці Мефодію два роки довелося витримувати тиск влади, яка хотіла закрити Волинську духовну семінарію. 22 грудня 1964 р. єпископа Мефодія було переведено на Чернівецько-Буковинську кафедру, з 7 грудня 1967 р. – він єпископ Вологодський і Великоустюзький. 2 лютого 1972 р. отримав призначення на Омсько-Тюменську єпархію з возведенням у сан архієпископа.

Уся духовна і практична діяльність архієпископа Мефодія (Мензака) спочатку на посаді ректора, пізніше керуючого низки єпархій була спрямована на те, щоб зберегти Волинську духовну семінарію та зміцнити церкву. Духовенство цінувало його за доступність, уміння знаходити вихід із складних ситуацій, високий рівень проповідей.

У ніч із 22 на 23 жовтня 1974 р. архієпископа Мефодія (Мензака) було жорстоко вбито при загадкових обставинах у будинку єпархіального управління міста Омська [20, с.11]. Поховано його, за бажанням родичів, у рідному селі на Буковині.

Не зумівши до кінця знищити Волинську духовну семінарію, держава стала на шлях жорсткого й незаконного контролю над нею, вдаючись до адміністративних заходів. Уповноважений у Волинській області А. Федулов усіма силами старався ліквідувати семінарію, не один раз наполягав на її терміновому закритті. Він влаштував справжній терор у цій школі над студентами і викладачами, вимагав від інспекції детальних характеристик на кожного вихованця і надсилав їх до ради, у результаті чого відбувалося максимальне стримування до вступу найбільш підготовленої молоді. Таких репресій не зазнала жодна інша семінарія. На наше переконання, основною причиною переслідування і ліквідації семінарії була антицерковна політика радянського режиму в часи Микити Хрущова.

Отже, Волинська духовна семінарія протягом існування за радянської доби період мала трьох ректорів: протоієрея Миколая Тучемського (1945-1959 рр.), архімандрита Мефодія (Мензака) (1959-1962 рр.) і протоієрея Петра Влодека (1962-1964 рр.). Найбільші гоніння і випробування семінарія зазнала за ректорства владики Мефодія.

Керівництво духовного закладу до останнього дня робило все можливе, щоб зберегти духовну семінарію в Луцьку. Важливу роль у цьому відіграв один із її ректорів – архімандрит Мефодій (Мензак), із 1962 р. єпископ, керуючий Волинсько-Ровенською єпархією.

Використані джерела:

1. Архів Волинської єпархії УПЦ Київського Патріархату. Особова справа №353. Прот. Тучемський Миколай Михайлович. – 80 арк.
2. Баран В. Влада і Церква: з історії взаємин у 1945-1965 роках / В Баран // Сучасність. – 1995. – №5. – С. 113-128.
3. Борщевич В. Освітній рівень православного духовенства Волині у 40-50-х рр. XX ст. // Літопис Волині / ред. І.Я. Коцана. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. – Ч. 7. – С. 97-104.
4. Ветрова М.Л. Волинська духовна семінарія у 50-60-х роках XX століття: закриття навчального закладу в контексті антирелігійної кампанії

М. Хрущова // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету: ВНУ ім. Лесі Українки. – Луцьк : Вежа, 2006. – Вип. 11. – С. 130-134.

5. Войналович В.А. Духовні навчальні заклади України (друга половина 40-х- перша половина 60-х рр. XX ст.) // Український історичний журнал, 2003. – № 4. – С. 61-74.

6. Грон В. Буля семінарського корита / Грон В., Гнірко П. // Радянська Волинь. – 1961. – 14 травня. – № 96. – С. 4.

7. Державний архів Волинської області (далі – ДАВО), ф. Р-393 «Уповноважений Ради у справах Російської православної церкви при Раді міністрів у Волинській області, м. Луцьк, оп. 2, спр. 84. – 133 арк.

8. ДАВО, Ф. Р-393, оп. 3, спр. 24. – 193 арк.

9. ДАВО, Ф. Р-393, оп. 3, спр. 25. – 146 арк.

10. ДАВО, Ф. Р-393, оп. 3, спр. 26. – 133 арк.

11. ДАВО, Ф. Р-393, оп. 3, спр. 27. – 119 арк.

12. ДАВО, Ф. Р-393, оп. 3, спр. 28. – 98 арк.

13. ДАВО, Ф. Р-393, оп. 2, спр. 82. – 205 арк.

14. Косенко В. Гніздо мракобіся / Косенко В., Скоренко К., Гальчук А. // Радянська Волинь. – 1962. – 15 травня. – № 97. – С. 4.

15. Милуць В.І. Волинська духовна семінарія в Луцьку (1946-1964 рр.). – Рівне : Волинські обереги, 2001. – 62 с.

16. Милуць В. І. Державна влада і православна церква на Волині у другій половині 40-х – 50-і роки XX ст.: дис... кандидата історичних наук. – Луцьк, 2002. – 239 с.

17. Моренчук А.А. Церковно-релігійне життя в Україні в 1953-1964 роках. – Луцьк : Волин. Нац. ун-т. ім. Лесі Українки, 2009. – 196 с.

18. Полянський Л. Сюди хрестом, а туди хвостом // Радянська Волинь. – 1960. – 19 лютого. – № 36. – С. 4.

19. Федчук О. Волинська духовна семінарія (1945-1964). – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2013. – 260 с.

20. Федчук О. Архієпископ Мефодій (Мензак) – керуючий Волинською єпархією і ректор ВДС // Дзвони Волині. – 2015. – № 6. – С. 11.

21. Цап М. Протоієрей Миколай Тучемський – ректор Волинської духовної семінарії в 1945-1959 рр. // Апостольство Церкви Христової як необхідна умова виконання Її місії: матеріали науково-практичної конференції (19.11.2013): Волинська православна богословська академія. – Луцьк, 2013. – С. 173-181.

22. Шкаровський М.В. Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущове / М.В. Шкаровський. – Москва, 2000. – 399 с.